

УДК 323.321

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/181-30>**Неустроєв Ю.Г.**

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки,
Одеський національний технологічний університет
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1998-2564>

Neustroiev Yurii

Odesa National University of Technology

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ НА ЙОГО ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ

Подана стаття присвячена аналізу місця та ролі цих процесів у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку регіону. Інноваційна безпека регіону є одним із найважливіших елементів економічної безпеки. Особливої ваги питання інноваційної безпеки набувають у зв'язку з тим, що в даний час інноваційні технології та процеси їх впровадження мають критично важливе значення для покращення якості життя, розширення можливостей розвитку та забезпечення національної безпеки всіх без винятку держав. У більшості економічно розвинених країн вже тривалий час ведуться дослідження, присвячені проблемам національної та економічної безпеки. Причому інноваційна складова у цих дослідженнях розглядається як складова частина економічної чи науково-технічної (науково-технологічної) безпеки. Успішна інноваційна діяльність неможлива без системи ефективного державного регулювання, до якої входить створення законодавчої бази, вибір пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, фінансова підтримка, створення відповідної інфраструктури. Вплив інновацій реалізується через досягнення цілей забезпечення безпеки країни серед яких – динамічний та прогресивний розвиток економіки. Державна інноваційна політика має забезпечувати трансферт технологічних інновацій до процесу становлення системи ринкових факторів виробництва. Встановлено, що економічна безпека регіону залежить від його здатності сприймати інновації, при цьому інституційні фактори значно впливають на темпи розвитку.

Ключові слова: стійкий розвиток регіону, економічна безпека регіональної економіки, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність регіональної економіки, показники безпеки.

THE INFLUENCE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE REGION ON ITS ECONOMIC SECURITY

The problem of sustainable development of socio-economic systems of different hierarchical levels, including the region, includes a large list of issues, among which the issues of stimulating innovative activity, increasing the competitiveness of the economy while ensuring its security occupy a special place. This article is devoted to the analysis of the place and role of these processes in ensuring the sustainable socio-economic development of the region. Investments are the main tool that allows solving the problems of increasing the efficiency of the economy, implementing structural changes, implementing modern achievements of technical progress, and improving economic security indicators. Innovative security of the region is one of the most important elements of economic security. The issue of innovative security acquires special importance due to the fact that currently innovative technologies and processes of their implementation are of critical importance for improving the quality of life, expanding development opportunities and ensuring the national security of all states without exception. In most economically developed countries, research devoted to the problems of national and economic security has been conducted for a long time. Moreover, the innovative component in these studies is considered as a component of economic or scientific-technical (scientific-technological) security. Successful innovative activity is impossible without a system of effective state regulation, which includes the creation of a legislative framework, the selection of priority areas of innovative activity, financial support, and the creation of appropriate infrastructure. The influence of innovations is realized through the achievement of the goals of ensuring the country's security, among which is the dynamic and progressive development of the economy. The state innovation policy should ensure the transfer of technological innovations to the process of formation of the system of market factors of production. It was established that the economic security of the region depends on its ability to perceive innovations, while institutional factors significantly affect the pace of development.

Key words: sustainable development of the region, economic security of the regional economy, innovative activity, competitiveness of the regional economy, security indicators.

JEL classification: O31, R38

Постановка проблеми. Проблематика сталого розвитку соціально-економічних систем різного ієрархічного рівня, у тому числі регіону, включає великий перелік питань, серед яких особливе місце займають питання стимулювання інноваційної активності, підвищення конкурентоспроможності функціонування економіки при одночасному забезпеченні її безпеки та стійкості розвитку. Від того, наскільки розвинений

регіон в інноваційному плані, залежить його рівень економічної безпеки.

На даний момент часу немає однозначного підходу до тлумачення сутності інновацій у контексті економічної безпеки. Більшість вчених розглядають інновації як складову науки та високих технологій, а інноваційну безпеку прирівнюють до технологічної безпеки, визначаючи її як безпеку держави у промисловості, науково-

технічній та технологічних сферах економіки. У цьому випадку інноваційна складова є частиною науково-технічного прогресу.

Це ілюструє необхідність уточнення сутності інновацій у контексті економічної безпеки та актуальність дослідження інноваційного розвитку в регіоні, адже від ефективності запровадження результатів інноваційної діяльності регіону залежить підвищення ефективності регіональної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної безпеки розглянуто українськими вченими на належному рівні.

Кириченко О.А. [1], який розуміє під економічною безпекою можливість і готовність економіки забезпечити достатні умови життя і розвитку особи, соціально-економічну і військово-політичну стабільність держави, а також протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Ткач В.О. вважає, що економічна безпека являє собою «економічні відносини з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист усіх суб'єктів економіки, навіть при несприятливих умовах внутрішнього і зовнішнього середовища» [2].

Ткачук В.О. наголошує що в дослідженнях заслуговує на увагу необхідність забезпечення високого рівня розвитку економіки, який дасть змогу протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам [3].

Жаліло Я., стверджує, що економічна безпека – це «складна багатofакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб і власного населення, і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення кредитоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [4].

Кисла Т.М. вважає, що економічна безпека регіону пов'язана з управлінням відтворювальними процесами в регіоні, спрямованим на підтримку встановленого за науково обґрунтованими критеріями безпечного режиму роботи об'єктів управління та функціонування його окремих елементів [5].

Сухоруков А.І. та Харазішвілі Ю.М., під економічною безпекою регіону розуміють захищеність регіональної економіки та економічних інтересів територіальної громади від дії дестабілізуючих чинників, узгодженість інтересів регіону в економічній, соціальній та екологічній сферах, здатність регіональної економічної системи до самовідтворення і раціонального використання економічного потенціалу регіону під час задоволення соціальних та екологічних вимог і обмежень [6].

Аналіз публікацій зарубіжних та вітчизняних вчених свідчить, що термін «інновації» розглядається ними в основному як фактори розвитку техніки, технологій, організації виробництва, підвищення якості товарів (послуг). Дослідження носять як правило загальний характер і не розглядають зазначену проблему з позиції економічної безпеки. В той же час питання управління інноваційною складовою в системах економічної безпеки регіону до теперішнього часу не отримали належного відображення у наукових виданнях.

Мета статті: дослідити вплив інноваційної складової на економічну безпеку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіональна система економічної безпеки, що адекватно та своєчасно реагує на негативні процеси, що виникають в економіці, повинна базуватися на таких структурних елементах як стабільність, стійкість, економічна незалежність, самозабезпеченість та сприйнятливості до інновацій.

Макроекономічну стабільність регіональної економіки як складову частину системи економічної безпеки можна визначити як процес «нагромадження передумов та створення умов усередині системи для позитивної наступної динаміки; переведення економіки в прогресивно рівноважний стан за допомогою організаційно-економічних заходів державного впливу та ринкового самоорганізації».

Очевидно, що саме забезпечення макроекономічної стабільності і є головною складовою системи регіональної економічної безпеки, оскільки вона є основою зростання економіки регіону, формування інвестиційної привабливості, а, отже, та розвитку бізнесу на його території, підвищення конкурентоспроможності продукції, що випускається, фінансової стабілізації та, зрештою, зростання доходів та якості життя населення регіону. Такий елемент системи регіональної економічної безпеки як стійкість передбачає, що найважливішою характеристикою макроекономічної стабільності має бути здатність економіки регіону протистояти загрозам в економіці, здатним порушити її рівноважний стан.

Побудова системи економічної безпеки має ґрунтуватися на обліку такої важливої властивості індикаторів, як їх взаємодія, інформація про чисельні параметри якої необхідна для оцінки значимості тих чи інших загроз економічної безпеки, а також визначення наслідків управлінських рішень соціально-економічної сфери, що приймаються.

Система критеріїв економічної безпеки регіонів має мати у своїй основі такі загальнометодологічні ознаки:

- ознака комплексності, що означає необхідність аналізу та обліку всіх сторін об'єкта;
- ознака системності, що передбачає облік низки взаємозв'язків та взаємозалежностей;
- ознака варіантності, що означає виявлення та обґрунтування декількох варіантів виходу із кризової ситуації;
- ознака прийнятності ризику, тобто визначення та впровадження заходів, що не допускають падіння до порогових значень.

Регіональні особливості, що визначають сукупність загроз, що впливають на безпеку даного регіону, повинні визначати основну суть та зміст регіональної політики щодо забезпечення безпеки, у тому числі через затверджену систему її критеріїв оцінки.

Сприйнятливості до інновацій як елемент внутрішньої структури регіональної економічної безпеки можна визначити як «наявність та здатність суб'єктів регіону та органів виконавчої влади створювати, здійснювати та реалізовувати інноваційні процеси виходячи з наявних умов та ресурсів, у межах визначеної та проведеної регіональної інноваційної політики». Високий рівень сприйнятливості до інновацій створює необхідні передумови застосування досягнень

науково-технічного прогресу, забезпечуючи ефективне використання ресурсного потенціалу регіону та інтенсивне зростання його економіки за рахунок таких факторів як зростання продуктивності праці, підвищення фондодідачі, зниження енергоємності та матеріаломісткості продукції і т.д.

Базові елементи регіональної складової економічної безпеки:

- регіональна економічна безпека – це стан економіки, що забезпечує поступальний соціально-економічний розвиток регіону;

- принципи виокремлення факторів економічної безпеки – об'єктивні суттєві закономірності національної безпеки у контексті особливостей економічного розвитку окремого регіону;

- фактор економічної безпеки регіону – на етапі обґрунтування – це умова антецедента чи причина, на етапі оцінки впливу на економічну безпеку регіону – прихована змінна, що викликає зміну стану економіки регіону;

- внутрішні чинники економічної безпеки регіону – умови економічного розвитку регіону у формі ресурсного потенціалу з домінуванням адміністративної складової;

- показники ефективності діяльності органів виконавчої влади – оціночні значення, що характеризують результативність виконання адміністрацією регіону делегованих владою повноважень;

- індикатори та показники оцінки ефективності просторового розвитку – оціночні значення, сформовані за результатами порівняльного аналізу соціально-економічного розвитку структурних елементів федеративної держави, що характеризують результат співпраці та взаємодії в умовах економічної інтеграції;

- адміністрування процесу взаємодії регіонів – сукупність управлінських функцій державних інституцій, регулюючих процеси перерозподілу ресурсного потенціалу, з метою забезпечення умов рівномірного збалансованого соціально-економічного розвитку структурних елементів держави;

- державна політика просторового розвитку – керівництво до дії органів виконавчої влади в умовах інтеграції регіональних ресурсів;

Вказані теоретичні положення регіональної складової концепції економічної безпеки, можуть стати відправною точкою у дослідженні питань оцінки ступеня та результатів інтеграції економічних структурних елементів держави.

В практиці управління стоїть важливе завдання – визначити напрями вирішення основних проблем розвитку інноваційної складової економіки країни та її регіонів. Внаслідок цього найважливішого значення набуває вплив інноваційної складової на рівень економічної безпеки регіонів. Управління економічною безпекою на регіональному рівні необхідно для недопущення переростання певних факторів дестабілізації (потенційних) у чинні загрози безпеці, зберігаючи безпечний рівень стану об'єкта безпеки.

Одним із найбільш розроблених напрямів у рамках вирішення питання стійкості соціально-економічного розвитку (але не мають прямого відношення до проблематики екології та ресурсокористування, що є основним для концепції сталого розвитку в її чистому вигляді) є широко розкритий у зарубіжній та вітчиз-

няній літературі взаємозв'язок «інновації сталий розвиток». Однак у більшості робіт, присвячених цій тематиці, простежується один дуже важливий недолік – односторонність підходу до аналізу впливу інновацій на можливість розвитку соціально-економічної системи, що виявляється в оцінці цього взаємозв'язку тільки з позитивного боку, трактування інновацій виключно як двигуна прогресу та розвитку, як фактора, що створює нові можливості для виробництва та споживання, як ключової умови, що забезпечує стійкий і поступальний розвиток. Причому така однобічність характерна значною мірою для робіт в області регіоналістики, загальнотеоретичних, макроекономічних досліджень. Разом з тим, і це добре відображено у літературі з теорії та економіки інновацій, інноваційному менеджменту, інновації можуть стати (і це часто відбувається на практиці) потужним дестабілізуючим фактором, оскільки нововведення, що лежать в основі будь-якої інновації, привносять до систему щось нове, що порушує стійкість, що склалася. І якщо внесена новація буде надто «великою» для системи, то це може призвести до її руйнування, а не до покращення та розвитку. Іншими словами, буде подолано «поріг ємності» системи, під якою ми розуміємо три складові: соціальну, економічну та екологічну.

Іншою негативною особливістю інноваційного процесу, яка також достатньо широко освітлена в літературі з інноваційного менеджменту, інноваційного проектування тощо, але залишилася за кадром під час аналізу впливу інновацій на сталий розвиток більших, ніж підприємство, соціально-економічних систем, у тому числі регіонів, є наявність цілого набору різноманітних ризиків, що супроводжують інноваційну діяльність: це і ризик невдачі наукового дослідження, і ризик втрати фінансових вливань у дослідження та розробки, і ризик втрат на етапі здійснення інноваційного проекту та ризик неприйняття ринком та споживачами запропонованого нововведення, і низку інших.

Інноваційна безпека регіону є однією з ключових складових його розвитку та стійкості у довгостроковій перспективі. Активне технологічне зростання сприяє посиленню та підвищенню багаторівневої глобальної конкуренції, до якої неминуче включається регіональне господарство, а також приводить до необхідності синхронізації технологічних укладів у внутрішньорегіональному, міжрегіональному та міжнародному середовищі взаємодії.

Оцінка та моніторинг інноваційної безпеки стають найважливішим завданням державного управління. З одного боку, інноваційна безпека виступає як одна із складових загальної економічної безпеки, відповідно, методика її оцінки сприймається за аналогією з економічною безпекою. З іншого боку, під час моніторингу інноваційної безпеки необхідно враховувати структуру та специфіку регіонального економічного відтворювального процесу та генерації інновацій як його органічної частини, а також характер існуючих загроз та вектор пріоритетів регіонального розвитку.

У табл. 1 наведено перелік показників для оцінки впливу інноваційної складової на економічну безпеку регіону.

Серед загроз інноваційній безпеці необхідно виділити: корупцію, якій піддається малий та середній бізнес, досить часто саме від них залежить фінансування

Таблиця 1

Показники для оцінки впливу інноваційної складової на економічну безпеку регіону

Сфера економічної безпеки	Показник
1. Інвестиційна безпека	Частка витрат на фундаментальні дослідження у внутрішніх витратах на науку та наукове обслуговування
2. Виробнича безпека	Частка інноваційної продукції в загальному об'ємі виробничої продукції
3. Науково-технічна безпека	Частка витрат на науку та наукове обслуговування
4. Зовнішньоекономічна безпека	Частка експорту технологій та послуг технічного характеру у загальному обсязі експорту
5. Рівень життя населення	Відношення середньомісячної заробітної плати у галузі «Наука та наукове обслуговування» до середньомісячної заробітної плати
6. Ринок праці	Відношення чисельності персоналу, зайнятого дослідженнями та розробками, до загальної чисельності населення
7. Екологічна безпека	Питома вага організацій, які здійснювали екологічні інновації, загалом організацій

інноваційної сфери та економіки в цілому; інфляцію; мінімальний обсяг ресурсів фінансової системи; низька інвестиційна привабливість; нечисленність наукових кадрів.

Для запобігання цим загрозам необхідні комплексні заходи, спрямовані на підвищення ефективності впровадження механізмів забезпечення інноваційної безпеки на регіональному рівні, які мають особливе значення у зв'язку з тим, що у суспільстві інноваційні технології та процеси мають вирішальне значення для підвищення якості життя, розширення можливостей розвитку та забезпечення національної безпеки.

При вирішенні питання щодо механізму впливу інновацій (інноваційної активності регіональних економічних агентів) на сталий розвиток регіону необхідно чітко враховувати як позитивні, так і та негативні сторони інноваційної діяльності, які можуть посилюватись або слабшати в різних умовах (рис. 1), викликаючи в різних пропорціях негативні та позитивні наслідки і, відповідно, стимулюючи та активізуючи розвиток, то його загальмовуючи.

Індикаторами інноваційної безпеки регіону можуть бути: приріст організацій, які здійснюють технологічні інновації; частка інноваційної продукції у загальному обсязі відвантаженої промислової продукції; частка витрат на громадянську науку у валовому регіональному продукті; питома вага інноваційно-активних підприємств у кількості обстежених; приріст кількості використовуваних передових виробничих технологій на підприємствах регіону та інші. При цьому по всім індикаторам повинні бути виявлені та встановлені порогові значення, відставання від яких є сигналом до

термінового вжиття заходів та вироблення ефективних рішень щодо усунення загроз безпеці.

Якщо відхилення в інноваційній сфері регіону від прийнятих порогових значень наростатимуть, це свідчить про те, що загрози інноваційній безпеці є актуальними, а ухвалені рішення не досягають мети. В цьому випадку доцільно провести аудит усіх великих інноваційних проєктів, що реалізуються в регіоні, виконати оцінку ризиків, а також провести аналіз «плюсів» та «мінусів» інтеграційних процесів та їх вплив на результати інноваційної діяльності регіону.

На наш погляд, взаємозв'язок понять інновацій, конкурентоспроможності, економічної безпеки та стійкості господарської системи, а також їх місце та роль у стійкому соціально-економічному розвитку в найбільш спрощеному вигляді представлена на рис. 2.

Подане на рис. 2 покрокове формування сталого розвитку регіону починається із здійснення інноваційної діяльності регіональними економічними суб'єктами, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності як їх самих, і регіональної економіки загалом.

Регіональна економіка, стан якої характеризується як економічно безпечне, одночасно має всі умови та показники для сталого соціально-економічного розвитку. Таким чином, ланцюжок «інновації – конкурентоспроможність – економічна безпека» стає основоположною у забезпеченні стійкого завдання та поступального розвитку будь-якої соціально-економічної системи.

Потрібно відзначити, що представлена залежність між основними елементами ланцюжка не є настільки однозначною та прямолінійною, як це відображено на рис. 2. Проте така схема дозволяє досить чітко вписати

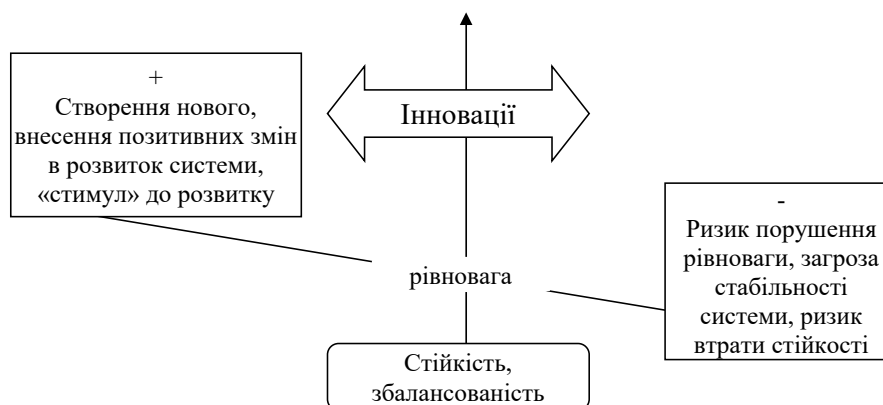

Рис. 1. Баланс позитивних та негативних наслідків інноваційної діяльності

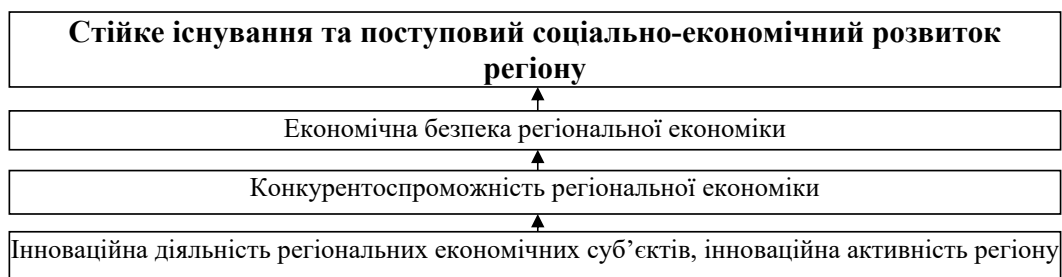

Рис. 2. Взаємозв'язок інновацій, конкурентоспроможності та економічної безпеки в стійкому соціально-економічному розвитку регіону

в цілісну концепцію забезпечення сталого розвитку на основі інновацій та конкурентоспроможності проблематику економічної безпеки, яка, поки що ще недостатньо опрацьована у вітчизняній науці.

Висновки. Сьогодні у міру становлення постіндустріального економічного укладу, формування інформаційного суспільства та інноваційного типу економіки потрібна практичний взаємозв'язок та узгодження всіх ключових елементів та факторів функціонування сучасної економічної системи.

Однак, незважаючи на явний взаємозв'язок зазначених процесів, а також на наявність численних практичних прикладів, що підтверджують посилення даних

взаємозалежностей, теоретичне опрацювання даних питань ще незначне, а роботи, присвячені комплексному аналізу взаємодії цих елементів, можна перерахувати на пальцях. Не врахування важливості економічної безпеки у системі цілей та завдань розвитку будь-якої соціально-економічної системи, особливо у взаємозв'язку з процесами інноваційної діяльності, може навести (і на практиці наводить) до різних негативних наслідків, у тому числі до порушення стійкості соціально-економічної системи, зменшення потенціалу її розвитку та зниження рівня економічної безпеки, до поразки в конкурентній боротьбі, до втрати існуючих позицій.

Список використаних джерел:

1. Кириченко О.А. Організаційно-правове забезпечення функціонування системи економічної безпеки України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2010. № 1. С.54–59.
2. Ткач В.О. Економічна безпека регіону як складова економічної безпеки держави. *Бізнес-навігатор*. 2011. № 3. С. 22–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2011_3_6 (дата звернення: 15.05.2022).
3. Ткачук В.О. Економічна безпека в умовах ринкових трансформації. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2011. № 1. С. 228–234.
4. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.
5. Кисла Т.М. Сучасний стан організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки регіону. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22(2). С. 117–122. URL: [kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/20.pdf](http://kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/20.pdf) (дата звернення: 15.05.2022).
6. Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю. М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія. Київ : НІСД, 2012. 368 с.
7. Давиденко С.В., Єгорова О.О., Приходько В.П. Економіка та економічна безпека держави. Теорія і практика / ред.-упоряд.: Приходько В.П., Єгорова О.О. Ужгород : РІК-У, 2017. 383 с.
8. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 384 с.

References:

1. Kyrychenko O.A. (2010) Organizational legal support for the functioning of the economic security system of Ukraine [Organizational legal support for the functioning of the economic security system of Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 1, pp. 54–59.
2. Tkach V.O. (2011) Ekonomichna bezpeka rehionu yak skladova ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Economic security of the region as a component of the economic security of the state]. *Biznes-navihator*, no. 3, pp. 22–28. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2011_3_6 (accessed 15 May 2022).
3. Tkachuk V.O. (2011) Ekonomichna bezpeka v umovakh rynkovykh transformatsii [Economic security in conditions of market transformation]. *Yevropeiskyyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1, pp. 228–234.
4. Zhalilo Ya.A. (2001) Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v konteksti dosvidu svitovoi spilnoty [National security strategy of Ukraine in the context of the experience of the world community]. Kyiv: Satsanha. (in Ukrainian)
5. Kysla T.M. (2012) Suchasnyi stan orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rehionu [The current state of the organizational and economic mechanism of ensuring the economic security of the region]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 22(2), pp. 117–122. Available at: [kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/20.pdf](http://kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/20.pdf) (accessed 15 May 2022).
6. Sukhorukov A.I., Kharazishvili Yu.M. (2012) Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Modeling and forecasting of socio-economic development of the regions of Ukraine]. Kyiv: NISD. (in Ukrainian)
7. Davydenko S.V., Yehorova O.O., Prykhodko V.P. (2017) Ekonomika ta ekonomichna bezpeka derzhavy. Teoriia i praktyka [Economy and economic security of the state. Theory and practice] (eds. Prykhodko V.P., Yehorova O.O.). Uzhhorod: RIK-U. (in Ukrainian)
8. Vasylytsiv T.H. (2008) Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and strengthening mechanisms]. Lviv: Aral. (in Ukrainian)